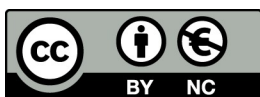

Cenzúra maďarskej hudby v medzivojnovom období na Slovensku

Jakub Jankovič

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Author

Mgr. Jakub Jankovič
Comenius University in Bratislava,
Faculty of Law
jakub.jankovic@flaw.uniba.sk

Cite

JANKOVIČ, Jakub. Cenzúra maďarskej hudby v medzivojnovom období na Slovensku. In *Historia et theoria iuris*, 2025, roč. 17, č. 1, s. 13 – 24.

DOI:

<https://doi.org/10.46282/hti.2025.17.1.1065>

Abstract:

JANKOVIČ, Jakub. Censorship of Hungarian music in interwar Slovakia

This paper analyses the approach of the first Czechoslovak republic toward the issue of music censorship on the territory of Slovakia. The topic focusses especially on Hungarian songs and music in general. The Czechoslovak establishment used censorship practises as a tool to combat unwanted and dangerous opinions and views in a variety of areas – press, theatre, films, radio, etc. Music was no exception to this rule as its content in terms of themes and lyrics posed a threat to the public order, constitutional integrity, values and national safety. This article is going to answer a question what kind of music was mostly the subject of censorship activities and what particular content in these songs was deemed illegal.

Keywords

music censorship, freedom of speech, Hungarian minority, Czechoslovakia, interwar period

1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Hudba predstavuje špecifický druh umeleckého prejavu, ktorý už od najstarších čias odrážal atmosféru a nálady v spoločnosti. Názory či pocity, vyjadrené prostredníctvom hudby často demonštrovali túžbu po spoločenskej zmene či obsahovalo kritické postoje voči nositeľom moci. Takéto myšlienky sa pre štát alebo jeho predstaviteľov prirodzene stali nepohodlnými, nakoľko ohrozovali verejný poriadok, dobré mravy alebo postavenie mocenských autorít. Hudba s nežiaducim obsahom sa tak z vyššie uvedených dôvodov stávala terčom reštriktívnych zásahov zo strany štátnej moci, ktorá sa snažila prostredníctvom cenzúry takto nežiaduci obsah v hudbe moderovať alebo ho zakazovať.

K takýmto obmedzeniam v oblasti hudby a hudobnej produkcie dochádzalo aj v medzivojnovom období na Slovensku. Československé úrady s cieľom konsolidovať pomery pri budovaní nového štátu boli konfrontované s prejavmi, ktorých obsah bol podľa ich výkladu v príkrom rozpore s myšlienkou nezávislého Československa či jeho republikánskym zriadením. V tomto článku tak budeme hľadať odpoveď na nasledujúcu výskumnú otázku. Aké maďarské piesne v medzivojnovom období na Slovensku podliehali cenzúrnym opatreniam a z akého dôvodu?

2 STRUČNÝ ÚVOD DO DEJÍN HUDOBNEJ CENZÚRY

Historicky najstaršie názorové spektrá akcentujúce nutnosť kontroly hudby nachádzame už v starovekom Grécku. Medzi prvých kritikov škodlivého dopadu hudby na spoločenské a politické myslenie ľudí patrili starogrécky filozof Platón (427 – 347 p.n.l.). Ten vo svojom diele vyjadril názor, podľa ktorého práve hudba mala potenciál výrazne formovať osobnosť a charakter človeka. Určité rytmy tóny a melódie boli schopné vplývať na ľudské pudy a preto by mali podliehať kontrole a reguláciám.¹

V neskoršom období sa do boja proti nežiaducim hudobným prejavom k predstaviteľom svetskej moci pridali aj náboženské authority. V stredoveku sa tak o nebezpečný vplyv hudby na morálku ľudí začala prirodzene zaujímať aj cirkev. Problematickým sa stal nové muzikálne štýly, ktoré boli vnímané ako popretie tradičných chorálov spievaných počas bohoslužby. Pápež Ján XXII. (1294 – 1334) v snahe eliminovať rozširovanie takto mravnostne závadnej hudby vydal v roku 1324 pápežskú bulu *Docta sanctorum patrum*, v ktorej túto experimentálnu hudobnú avantgardu zakázal.²

V novoveku sa do hľadáča cenzorov dostala vtedy úplne nová forma hudobnej produkcie vo forme operných vystúpení. Tie sa objavili na prelome 16. a 17. storočia v talianskej Florencii a za ich vznikom stála snaha o oživenie antických divadelných námetov v spojení s dobovými hudobnými tendenciami.³ Revolučný námet odohrávajúci sa na pozadí triedneho konfliktu bol verejnou mocou kategoricky odmietnutý aj v prípade jedného z najznámejších operných diel s názvom Figarova svadba (*Le nozze di Figaro*) z pera rakúskeho klasicistického skladateľa Wolfganga A. Mozarta (1756 – 1791).⁴ Cisár Jozef II. (1741 – 1790) sa pri cenzurovaní tohto diela vyjadril nasledovne: „Nakol'ko dielo obsahuje množstvo toho čo je nežiaduce, očakávam od Cenzora že ho buď odmietne v celistvosti alebo uvedie také zmeny, za ktoré bude sám pri predstavení tejto hry zodpovedný ako aj za dojem, aký môže vyvolať.“ Pôvodné libreto tejto opery tak bolo vo Viedni spočiatku ríšskou cenzúrou zakázané.⁵

Zásahy do slobody prejavu v oblasti muziky sa objavili aj modernom období. Ako spoločensky neakceptovateľný sa americkým úradom javil v 10. a 20. rokoch minulého storočia nový hudobný štýl s názvom jazz. Sexuálne sugestívne a nemravné prvky tohto hudobného žánru boli podrobené zákazom a obmedzeniam. Mnohé z jazzových piesní tak boli považované za lascívne a nebolo možné si ich vypočuť ani v rádiovom vysielaní v USA či v programe britskej BBC.⁶

¹ BROWN – VOLGSTEN. *Music and manipulation: On the social uses and social control of music*. New York 2006, s. 239 – 241.

² HAYBURN. *Papal Legislation on Sacred Music: 95 A.D. to 1977 A.D.* Collegeville, Minn 1977, s. 17.

³ OČADLÍK. Co je třeba vědět o opeře. In HOSTOMSKÁ a kol. *Opera: Průvodce operní hudbou*. [s.l.] 1999, s. 11.

⁴ TROJAN. *Dějiny opery I. Baroko a klasicizmus (17. a 18. století)*. Brno 1979, s. 135.

⁵ *Le Nozze di Figaro* In MANN. *The Operas of Mozart*. London 1977. s. 366.

⁶ NYMAN. *Kielletyt levyt: Sata vuotta musiikin sensuuria*. 2017, s. 24 – 35.

3 MAĎARI NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1938

Maďarská menšina sa na územie dnešného Slovenska dostala v dôsledku zásadných geopolitických zmien súvisiacich s koncom prvej svetovej vojny a vznikom nových národnostných štátov, vrátane Československa. Prvá republika tak v súradniciach povojnového usporiadania hraníc a historicko-etnických reálií územia strednej Európy získala podobný multikultúrny charakter ako Rakúsko-Uhorsko. Túto skutočnosť nám jasne potvrdzujú aj dobové štatistiky. Podľa sčítania obyvateľstva z februára 1921 bolo národnostné zloženie Československa nasledovné: 65.5% Čechoslovákov, 23.3 % Nemcov, 5.6% Maďarov, 3.4% Rusínov a Rusov, 1.3% Židov a 0.5% Poliakov.⁷

Maďarská menšina vo svetle tejto štatistiky síce tvorila iba zlomok celkového obyvateľstva Československa, napriek tomu ale niektoré jej politické a kultúrne aktivity boli považované úradmi za nebezpečné a ohrozujúce verejný poriadok či integritu štátu. Úradný výkon cenzúry tak pri zásahoch do týchto spoločenských aktivít neobišiel ani otázku hudby. Aký konkrétny obsah bol pri maďarskej hudbe považovaný za problematický? Piesne akého druhu sa stávali najčastejšie terčom cenzúrnych praktík? A v neposlednom rade: v ktorých oblastiach sa štát rozhodol obmedzovať hudobné prejavy v maďarskom jazyku?

4 GRAMOFÓN V SLUŽBÁCH IREIDENTY

Právny rámec zabezpečujúci cenzúru dokázal preventívne zabráňovať šíreniu závadných myšlienok v oblastiach, akými bola tlač, kinematografia či divadelné umenie relatívne úspešne. V prípade hudby bola situácia odlišná. Zaspievať alebo zahráť si na verejnosti akúkoľvek pieseň mohol v podstate ktokoľvek, kedykoľvek a kdekoľvek. Dosah na rozširovanie protištátne ladených názorov prostredníctvom hranej hudby či spevu tak bol na strane štátu obmedzenejší.

Možnosť zasahovať do tejto oblasti aspoň v kontexte generálnej prevencie úrady využívali pri zabavovaní gramofónových platní, ktoré sa stávali čoraz dostupnejšími. Platne predstavovali osobitný artikel a spočiatku nebolo úplne jasné, na základe akého právneho podkladu má štát kontrolovať či konfiškovať takýto druh hudobného nosiča. Odpoveď na túto otázku ozrejmil Krajinský úrad v komunikácii s podriadenými orgánmi nasledovne: *„Obdobne ako sa prevádza cenzúra maďarských tlačív, podlieha tlačovej cenzúre podľa § 2 tlačového zákona aj obsah gramofónových dosiek. Krajinský úrad bol upozornený, že mnohé gramofónové dosky nachádzajúce sa u obchodníkov v drobnom predaji obsahujú maďarské piesne iredentistického rázu.“*⁸

Policačné orgány si s ohľadom na nárast zakázaných piesní začali túto skutočnosť skutočne všimáť a kontrolovať ponuku obchodov s hudbou a hudobnými nástrojmi. O tomto postupe svedčí aj správa obvodného policajného inšpektora: *„Hlásim, že na Sedlárskej ulici číslo 11 vo výkladnej skrini obchodu Neuschlos je vyložená gramofónová doska s nadpisom maďarskej piesne „Harminckettes baka vagyok én“, ktorážto je v republike československej zakázaná.“*⁹

⁷ BOHÁČ. *Národnostní mapa republiky československé*, Prague 1926, s. 9, 15 – 16.

⁸ SNA: fond Policačné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Krajinský úrad v Bratislave všetkým pánom okresným náčelníkom, pánu správcovi expozitúry úradu v Šahách a vo Vyšnom Svidníku, pánu policajnému riaditeľovi v Bratislave, pánu správcovi policajného komisariátu v Komárne, Parkáni, Lučenci, Rim. Sobote, Rožňave a Prešove zo dňa 16. októbra 1928.

⁹ SNA: fond Policačné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Policačný komisariát č. I v Bratislave Prezídium policajného zboru v Bratislave *Vyloženie gramofónovej dosky s nadpisom zakázanej maďarskej piesne vo výkladnej skrini* zo dňa 6. októbra 1929.

Spomenutý vojenský šláger „*Harminckettes baka vagyok én*“ („*Som pešiakom, 32-tnikom*“) patril medzi obľúbené piesne, ktoré sa dostali na popredné priečky pomyselného zoznamu zakázanej hudby. O spoločensky nebezpečnom a štátoprávne záujmy ohrozujúcom obsahu tejto skladby informovalo podriadené orgány verejnej správy aj Prezídium krajinského úradu nasledovne: „*Prezídium krajinského úradu bolo oznámené, že v niektorých kaviarňach a reštauráciach, taktiež na plesoch s veľkou záľubou sa hrá melódia známej maďarskej vojenskej piesne „32-es baka vagyok én“. Táto pieseň aj v starom texte má živé reflexie na bývalého cisára kráľa Františka Jozefa, tým horší je však jej nový text, s ktorým bola zariadená do najnovšieho maďarského iredentistického revue v Budapešti „Az ötszázéves magyar dal“. V tomto revue pri melodii tejto starej vojenskej piesne je predstavovaná karikatúra pochodu československých vojakov, pri čom je spievaný text s refrainom asi týmto: „Bevonulok Kassára, rámászok a cseh pimasz orrára“ (Napochodujem do Košíc, vyleziem Čechovi na jeho drzý nos). Prezídium krajinského úradu zakazuje z tohto dôvodu hranie i spievanie piesne „32-es baka vagyok én“ na Slovensku.*¹⁰

Je zrejme, že hlavná vada tejto piesne súvisela s dobovým vnímaním kontrastu medzi prvou Československou republikou a Rakúsko-Uhorskom. Pre lepšie uchopenie problematického kontextu sa pozrime na samotný text refrénu tejto skladby v pôvodnom maďarskom znení aj s voľným prekladom do slovenského jazyka:

HU:

Harminckettes baka vagyok én,
Kék paroli mosolyog a blúzom elején.
Nincs még sarzsím, de holnapra lesz,
Galléromra a hadnagy úr csillagokat tesz.
Ferenc Jóska adta ezt a mundért rám,
Nincsen lovam, de víg vagyok mindig ám!
Mert harminckettes baka vagyok én,
Recece gyalog masírozok én!¹¹

SK:

Som ja pešiakom 32-tnikom,
Modré výložky sa usmievajú na prednej
časti mojej košele,
Nemám ešte hodnot' no zajtra už mať
budem,
Na golier mi veliteľ pluku pripne hviezdy.
František Jozef mi na to dal túto
uniformu,
Nemám koňa no aj tak som šťastný!
Lebo som ja pešiakom 32-tnikom,
Hejahó peškom si pochodujem!

Odkazy na bývalého panovníka Františka Jozefa či referencie na vojenské tradície a žargón bývalej uhorskej armády tak predstavovali neželaný sentiment, ktorý by v spoločnosti mohol viesť k stretom medzi obyvateľstvom. Podľa dobového výkladu aj takéto narážky na bývalé monarchistické zriadenie predstavovali formu verejného poburovania či priame spochybňovanie územnej a ústavnej jednoty Československej republiky.

¹⁰ Prezídium krajinského úradu okrem upozornenia na túto závadnú skladbu pripojilo vo svojej správe podriadeným orgánom aj pokyn, ako postupovať v prípade nedodržiavania či obchádzania tohto zákazu. Pri zaistení páchatel'a, ktorý túto pieseň verejne hral alebo spieval boli príslušné úrady inštruované iniciovať začatie trestného konania a to podaním trestného oznámenie pre prečin rušenia obecného mieru v zmysle § 14 ods. 1 zákona č. 50/1923 Sb. z a n. SNA: fond Hlavné štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1901 – 1950, kr. 14 – 15, inv. j. 160. Prezídium krajinského úradu v Bratislave všetkým pánom prednostom politických a štátnepolicajných úradov I. stolice na Slovensku /vyjmúc mestské notárske úrady v Bratislave a v Košiciach/: Iredentistická pieseň býv. 32. p. pl. „*Harminckettes baka vagyok én*“ v Bratislave zo 7. septembra 1929.

¹¹ Tamže.

Cieľ československých úradov nakresliť hrubú deliacu čiaru medzi obdobím pred a po roku 1918 aj v oblasti hudby je nespochybniteľný. Oslavovanie militaristické zvyklostí, poprípade panovníkov bývalej monarchie zosobňovalo neželaný spoločenský jav. Postup cenzúrnych orgánov tak možno v tejto oblasti vyhodnotiť ako pochopiteľný a predvídateľný. Hudobná cenzúra nestrpela akékoľvek prejavy súvisiace s národnostným cítením a trvala na ich zákaze, resp. trestaní v zmysle platných trestnoprávných predpisov. Medzi takéto piesne sa dostala aj skladba „*Harsog a trumbita büszke szava*“ („*Zvučí trúby hrdý zvuk*“) obľúbená medzi maďarskou mládežou, ktorej originálny maďarský text aj so slovenským prekladom znie nasledovne:

HU:

Harsog a trombita büszke szava,
Indul a cserkészek jó csapata,
Magyarok Asszonya képe alatt,
Egy Isten, egy haza, egy akarat.

Táborban zöld gyepen, lombok alatt,
Égjen a munka az ujjad alatt,
Dolgozni, fáradni drága dolog,
Magyarok Istene rád mosolyog!¹²

SK:

Zvučí trúby hrdý zvuk,
Chrabrá družina skautov
vydáva sa na cestu,
Pod obraz Panej Maďarov,
Jeden Boh, jedna vlasť, jedna vôľa!

V tábore, na zelenej pažite,
pod košatými stromami,
Nech ti horí práca pod prstami,
Pracovať, ustávať sa je vecou drahou,
Boh Maďarov smeje sa na Teba!

Potreba vyvodzovania trestnoprávnej zodpovednosti za spievanie aj takýchto skautských piesní preukazuje nulovú toleranciu štátu voči akýmkoľvek formám maďarského nacionalizmu a patriotizmu. Odkazy na jednu vlasť (Uhorsko/Maďarsko) zostrené náboženskými prvkami nemohli byť interpretované inak, ako útok na integritu československej republiky naplňajúci skutkovú podstatu § 14 ods.1 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n.¹³

Na označenie piesne za nezákonnú stačilo iba vyzdvihnúť v jej slovách Uhorsko/Maďarsko ako nádhernú krajinu aj s jej prírodnými krásami. Príkladom na takýto postup cenzúrnych orgánov je zákaz patriotickej skladby „*Szép vagy Magyarorszáág gyönyörű szép*“ („*Pekné si Uhorsko/Maďarsko, prenádherne pekné*“) s nasledujúcim textom:

HU:

Szép vagy, Magyarorszáág,
gyönyörű szép.

SK:

Pekné si Uhorsko/Maďarsko,
Prenádherne pekné.

¹² SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Prezídium krajinskému úradu K.R. všetkým pánom prednostom politických a štátnepolicajným úradom I. stolice Slovenska/vyjmúc mestské úrady v Bratislave a v Košiciach Iredentistická pieseň „*Harsog a trumbita büszke szava*“ zákaz spievania na Slovensku zo dňa 25. februára 1932.

¹³ Konkrétny trestný čin poburovania, resp. rušenia obecného mieru zakotvený v § 14 chránil široké spektrum záujmov, v prípade odseku 1 to bol vznik československého štátu, jeho samostatnosť a jeho demokraticko-republikánska forma. Doslovné znenie § 14 ods. 1 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n na ochranu republiky. / Kdo veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí pobuřuje státu pro jeho vznik, proti jeho samostatnosti nebo demokraticko-republikánské formě trestá se přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do dvou let./

Gyönyörűbb, mint a nagyvilág,
Ha szól a zeneszó, látom ragyogó
szép arcád.
Táltos paripán odaszállunk,
Odahív fű, fa, lomb, virág,
Úgy sír a hegedű, vár egy
gyönyörű szép ország.¹⁴

Krajšie, ako veľký svet,
Keď zaznie zvuk hudby, vidím
skvejúcu sa tvoju peknú tvár!

Na tátošských koňoch tam zaletíme,
Tam volá tráva, strom, list, kvet,
tak plačú husle, čaká jedna
prenádherne krásna krajina.

Akým spôsobom ale súdne orgány posudzovali spievanie takýchto piesní? Podľa analýzy viacerých rozsudkov bolo spievanie zakázaných maďarských skladieb trestané podľa § 14 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., čo zodpovedá návrhom Krajského úradu v Bratislave. Ako príklad možno uviesť rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici Tk.V. 785/38 zo dňa 24. októbra 1930. Ten uznal vinných 7 maďarských občanov z trestného činu podľa § 14 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. Skutkovú podstatu tohto trestného činu odsúdení naplnili spievaním jednej zo zakázaných piesní v pohostinstve v obci Radzovce dňa 4. septembra 1930. Súd im uložil im trest v dolnej hranici v rozmedzí od 3 do 4 mesiacov nepodmienečne. Po vykonaní tohto trestu boli ako občania Maďarského kráľovstva následne vyhostení z Československej republiky.¹⁵

Podobný prípad sa stal toho istého roku v Rimavskej Sobote. Krajský súd československého občana maďarskej národnosti odsúdil úhrnným trestom nepodmienečne na trest odňatia slobody 2 mesiace a peňažnému trestu vo výške 200 Kč v zmysle § 11 a 14 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. Odsúdený skutkovú podstatu týchto trestných činov naplnil tým, že 28. septembra 1930 v jednom z hostincov v Rimavskej Sobote na husliach hral a spieval zakázanú pieseň „*Harminckettes baka vagyok én*“ a na obraz prezidenta Tomáša G. Masaryka (1850-1937) zavesený na stene podniku povedal: „*Ki tette oda azt a bitangot?*“ teda „*Kto tam zavesil toho naničhodníka?*“¹⁶

Záujem štátu trestať spievanie a hranie iredentistických piesní ale niekedy nebolo možné realizovať z dôvodu dôkaznej núdze. Takýmto prípadom bolo trestné konanie vedené z dôvodu spievania protištátne ladenej skladieb voči dvom československým občanom maďarskej národnosti, ktorí údajne pri návšteve Maďarska pri ceste domov, približujúc sa československému pohraničiu spievali zakázané protištátne piesne „*Azért, hogy én bevagyok sorozva*“ („*Kvôli tomu, že som narukoval*“) a „*A határból nem messze van*“.

¹⁴ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Prezídium krajskému úradu všetkým pánom prednostom politických a štátnepolicajným úradom I. stolice Slovenska/vyjmúc mestské úrady v Bratislave a v Košiciach Iredentistická pieseň „*Szép vagy Magyarország gyönyörűsége*“ zákaz spievania na Slovensku zo dňa 13. septembra 1932.

¹⁵ Zaujímavosťou bola aj argumentačná línia odsúdených, podľa ktorých sa tieto piesne spievali už počas vojny a o ich zákaze spievať v Československu vôbec nevedeli. Súd na tieto argumenty vo svojom rozhodnutí reagoval nasledovne: „*Keď sa aj pripustí, že tieto piesne spievané boli už v dobe svetovej vojny, predsa treba uznať, že obsah týchto piesní je takého rázu, aby do nich mohla maďarská irredenta vložiť svoj program na znovudobytie ztrateného územia, o čom svedčí tá obžalovanými dozená okolnosť, že týmto piesňam sa naučili vo spolku Levente (Paramilitaristická mládežnícka organizácia fungujúca v Maďarsku v rokoch 1921 – 1945, pozn. autora) ktorý ako je obecne známe, sleduje účely iredentistické.*“ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Rozsudok Krajského v Banskej Bystrici Tk.V. 785/38 zo dňa 24. októbra 1930.

¹⁶ SNA: fond Hlavné štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1901 – 1950, kr. 14 – 15, inv. j. 160. Rozsudok Krajského súdu v Rimavskej sobote Tk. V. 613/ 30-2 zo 13. októbra 1930.

Prága“ („Od hranice Praha nie je ďaleko“). Rozsudok senátu krajského súdu v Košiciach obžalovaných oslobodil spod obžaloby pre nedostatok dôkazov.¹⁷

Predmetný vyššie uvedený výpočet prípadov je iba ilustračný. Skutočný počet stíhaných a odsúdených osôb, ktoré sa previnili spievaním protištátnych maďarských piesní bol omnoho vyšší. Zaujímavosťou je štatistický nárast takýchto prípadov a to hlavne po stabilizácii pomerov v republike na prelome 20. a 30. rokoch 20. storočia. Zatiaľ čo v rokoch 1924 až 1929 sa Krajský súd v Bratislave spievaním protičeskoslovenských piesní v maďarskom jazyku zaoberal pri 7 rôznych prípadoch, medzi rokmi 1930 až 1938 bol počet týchto prípadov už 19. Zvýšený záujem štátu na cenzúre maďarskej hudby, ktorý sa objavil na konci 20. rokoch minulého storočia sa tak jednoznačne pretavil nielen na narastajúcom počte zakázaných piesní aj na počte obžalovaných, ktorí tento zákaz nedodržali.¹⁸

5 MAĎARSKÁ HYMNA – HROZBA PRE REPUBLIKU?

Československý establišment sa od počiatku snažil pri budovaní a stabilizovaní pomerov na Slovensku postupne a konzistentne likvidovať odkazy a väzby na bývalú uhorskú časť monarchie. Súčasťou tejto stratégie bolo aj prijatie a aplikácia právneho rámca, ktorý priamo zakazoval alebo extrémne limitoval využívanie bývalých uhorských štátnych symbolov, vrátane národných farieb a erbov¹⁹ či dokonca štátnych sviatkov.²⁰ Pri vytváraní tohto druhu legislatívy ale zákonodarca pozabudol na maďarskú hymnu. Samotné úrady a justícia sa tak v prvých rokoch vyrovnávali s otázkou, či s ohľadom na zásadu *nullum crimen sine lege nulla poena sine lege* vyvodzovať trestnoprávnu zodpovednosť za spievanie a hranie maďarskej hymny a pokiaľ áno, tak na základe akého právneho podkladu?²¹

Vo svojej práci sa otázke spievania a hrania maďarskej hymny na Slovensku v trestnoprávnom kontexte venoval historik Attila Simon. Ten vo svojom výskume preukázal, že v medzivojnovom období došlo na Slovensku minimálne k 74 prípadom, kedy voči jednotlivcovi alebo skupine obyvateľov začalo československé štátne zastupiteľstvo trestné stíhanie práve z dôvodu spievania maďarského „*Himnusu*“. Táto škodlivá aktivita, ktorá poburovala proti československej jednote bola v prvých rokoch trvania republiky trestaná v zmysle § 172 recipovaného uhorského trestného zákonníka.

¹⁷ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Prezídium krajskému úradu K.R. a spol. – spievanie protištátnych piesní / Rozsudok Krajského súdu v Košiciach č. TK V 1203/32 zo dňa 18. septembra 1933.

¹⁸ Krajský súd v Bratislave s ohľadom na územnú príslušnosť zahŕňal podstatnú časť prevažné etnicky maďarského územia na západe Slovenska. Vysoký počet trestných spisov (viac ako 50% zo všetkých obžalobných spisov vo veci protištátnych piesní) obsahujúcich maďarské protištátne piesne tak nie je prekvapujúci. Štát dokázal zásahy do slobody prejavu vyvažovať aj v prípade trestného konania vedeného voči osobám z dôvodu hrania alebo spievania protištátnych či zakázaných skladieb. Nezávislé súdnictvo a inštitút prezidentských amnestií predstavovali určitú garanciu pri využívaní prostriedkov trestného práva v takýchto prípadoch. Analýza judikatúry Krajského súdu v Bratislave preukázala, že takmer 2/3 prípadov stíhaných pre prečin poburovania spievaním zakázaných maďarských piesní boli v rokoch 1924 až 1937 oslobodené alebo amnestované. Pre viac informácií pozri ŠA v Bratislave: Fond Krajský súd v Bratislave. Trestné spisy 1924 – 1933 I. zväzok a Trestné spisy 1934 – 1937 II. zväzok.

¹⁹ Nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 39/1919 (1007/1919. adm) o zástavách, znakoch (cimeroch) a odznakoch.

²⁰ Nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 41/1919 (1131/1919. adm) o zákaze oslavovania 15. brezna (marca).

²¹ SNA: fond Hlavné štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1901 – 1950, kr. 81, inv. j. 369. Hlavnému štátnemu zastupiteľstvu v Bratislave od Hlavného štátneho zastupiteľstva v Košiciach Úprava o trestnosti spievania maďarskej hymny z 20. novembra 1922.

K prekvalifikovaniu tohto skutku došlo po prijatí zákona č. 50/1923 Sb. z. a n, kedy trestnoprávna rovina spievania maďarskej hymny bola subsumovaná pod §14 tohto predpisu. Výsledkom bolo nielen prísnejšie trestanie tohto skutku, ale aj skutočnosť, že prevažná väčšina obžalovaných bola súdom uznaná za vinných. Najčastejšie uloženým trestom boli dva týždne odňatia slobody. Podmienečný trest alebo oslobodzujúci rozsudok súd uložil len vo výnimočných prípadoch.²²

Ako protištátne ladená bola rovnako vyhodnotená aj národná a vlastenecká pieseň „Szózat“ (Výzva) z pera známeho maďarského spisovateľa a básnika Mihályja Vörösmartyho (1800-1855). Táto skladba označovaná za druhú maďarskú hymnu sa rovnako dostala do hľadáčika príslušných úradov. Policajné orgány v Rožňave tak boli konfrontované so situáciou, kedy desiatky osôb v obvode obcí Skerešovo a Višňové „Szózat“ verejne spievali. S otázkou, či možno obsah tejto skladby považovať za závadný a či jej spievanie a hranie je v rozpore s právnym poriadkom sa obrátili na štátne zastupiteľstvo v Rimavskej Sobote. To odpovedalo nasledovne: *„Sdeluje sa, že v danom prípade sa jedná o píseň, ktorou sa každému Maďarovi pripomína, že bývalé Uhorsko je zemou, po ktorej tiekla krv jeho otcov a ku ktorej každé sväté meno je viazané jedným tisícročím. Preto ma byť neohrozeným prívržencom onej vlasti o ktorú bojovali. V danom prípade se jedná o píseň, ktorou sa každému Maďarovi pripomína boje hrdiného Arpáda a zlomily púta otroctva ruky Huňadiho. Ved' musí prísť a príde ešte lepšia doba, pre ktorú stotisíc úst odriekava vrúce modlitby. Čili sa poburuje ňou proti štátu pre jeho vznik a proti jeho ústavnej jednotnosti, čím je daná skutková podstata prečinu dľa 14 § 14 čl.1. zák.č. 50/23 Sb.z.a.n.“*²³ Správu o údajnej beztrestnosti spievania tejto piesne, ktorá sa ešte toho roku skôr objavila v maďarskej tlači²⁴ policajný úrad v Rožňave vo vyššie citovanej správe rovnako razantne dementoval.

6 RÁDIOVÉ VYSIELANIE

Rozhlasové vysielanie sa v Československu začalo 18. mája roku 1923. O necelý mesiac bola v Prahe založená spoločnosť Radiojournal, Československé zpravodajství radiotelefonické. Radiojournal spočiatku fungoval ako čisto súkromný obchodný subjekt, avšak v roku 1924 sa majoritným vlastníkom tejto spoločnosti stal československý štát. Radiojournal následne získal monopolnú licenciu na rozhlasové vysielanie v celom Československu.²⁵

Súčasťou tejto licencie boli aj cenzúrne inštrukcie uložené Radiojournalu Ministerstvom vnútra. Podľa týchto pokynov mala kontrola štátu nad obsahovou skladbou vyzerat' nasledovne: *„Dohlédací a censurní právo nad veškerou naznačenou činností si vyhrazuje ministerstvo vnitra v dohode s ministerstvem pošt a telegrafu a bezprostředním výkonem téhož pověřuje policejní ředitelství v sídlech vysílacích stanic toho času v Praze, Brně, Ostravě, Bratislavě a Košicích zřízených. Za tím účelem je společnost*

²² Pozoruhodným je nepochybne aj skutočnosť, ako miesto na ktorom došlo u trestaných k tomuto poburujúcemu konaniu formovalo aplikačnú prax súdov. Spievanie maďarskej hymny v kostole považovali československé súdy za priťažujúcu okolnosť. Pokiaľ sa ale inkriminované konanie udialo v priestoroch pohostinstva alebo výčapu tak ju justičné orgány naopak vyhodnotili ako poľahčujúcu okolnosť. Pre viac informácií pozri ATTILA. Štátne a národné hymny ako zdroje konfliktov na Slovensku počas Prvej československej republiky In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 2, s. 315 – 326.

²³ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave – Oddelenie Rožňava Policejnému riaditeľstvu *Zpívaní maďarské písne „Szózat“ – sdelení výsledků a osobních dat zúčastnených osob* zo dňa 7. novembra 1933.

²⁴ A Szózatot éneklés nem bűncselekmény In *Hiradó* zo dňa 1. októbra 1933, č. 222, s. 1

²⁵ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 178.

*Radiojournal - jak byla o tom vyrozuměna již zdejšími výnosy z 23. října 1926 č. 63867 a ze dne 8. března 1929 č. 326, povinna oznamovati nejméně 48 hodin napřed jmenovaným úřadům podrobné programy vysílacích stanic a vysílati zejména jen takové přednášky, jichž celý text přednášejícím byl několik dní napřed předložen a společností Radiojournal zaslán nejméně 48 hodin napřed policejnímu ředitelství k cenzuře.“*²⁶

Úradný výkon cenzúry rozhlasového vysielania tak bol založený na dodržiavaní vyššie uvedených pokynov či prípadne iných *ad hoc* slovných či písomných dohodách medzi predstaviteľmi Radiojournalu a príslušnými policajnými orgánmi. Jedna z takýchto dohôd sa priamo týkala zásad vysielania maďarskej a nemeckej hudby. Vedenie bratislavskej pobočky Radiojournalu sa rešpektujúc stanovené cenzúrne pravidlá protokolárne zaviazalo dopredu predkladať policajným orgánom texty nemeckých a maďarských piesní, ktoré plánovali do vysielania zaradiť. Je nanajvýš pozoruhodné, že na slovenskú a českú hudbu sa toto pravidlo nevzťahovalo.²⁷

Napriek tejto povinnosti už spomenutá iredentistická pieseň „*Harminckettes baka vagyok én*“, zaznela vo vysielaní bratislavského Radiojournalu dňa 11. augusta 1930 ako súčasť programu s názvom „*Večer tanečnej hudby*“. Na toto zlyhanie výkonu rozhlasovej cenzúry bolo Prezídium Krajinského úradu v Bratislave upozornené v hlásení od Okresného úradu v Lučenci.²⁸ Podobný prípad sa stal dokonca aj v prípade maďarskej hymny, ktorej odvysielanie nezostalo nepovšimnuté policajnými orgánmi. Bratislavský Radiojournal zabezpečoval ako súčasť športových správ priamy prenos zápasu vo vodnom póle medzi Maďarskom a Nemeckom. Predmetné športové podujatie skončilo výhrou Maďarska, ktorého hymna na poctu víťaza následne vo vysielaní zaznela.²⁹

7 HUDBA VO FILMOVOM UMENÍ

Filmové umenie v porovnaní s hudbou patrí k mladším odvetviam ľudskej tvorivej činnosti a to v rôznych oblastiach, menovite primárne v umení, podnikaní alebo zábave. Film od počiatku podliehal cenzúrnemu dohľadu štátnych orgánov a Československo nebolo v tomto výnimkou. Legislatívny rámec filmovej cenzúry za prvej republiky fungoval na teritoriálnom princípe. V českých krajinách bolo recipované³⁰ predmetnú oblasť upravujúce rakúske nariadenie³¹ a na území Slovenska platilo osobitné nariadenie Ministra s plnou mocou správu Slovenska.³² Cenzúra filmov v Československu ale počas celého medzivojnového obdobia prebiehala primárne v Prahe a vykonávaná bola osobitným oddelením Ministerstva vnútra.³³

²⁶ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 329 inv. j. 2523. Ministerstvo vnútra Společnosti Radiojournal s.r.o. zo dňa 29. augusta 1929.

²⁷ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 329 inv. j. 2523. Zápisnica písaná na Policajnom riaditeľstve v Bratislave zo dňa 15. júna 1929.

²⁸ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 350 inv. j. 2550. Prezídium krajinského úradu v Bratislave Pánu policajnému riaditeľovi v Bratislave *Irredentistická pieseň býv. 32. pl „Harminckettes baka vagyok én“* zo dňa 23. októbra 1930.

²⁹ SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 329 inv. j. 2523. Policajné hlásenie zo dňa 19. augusta 1929.

³⁰ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého.

³¹ Cisárske nariadenie z 18. septembra 1912 č. 191/1912 ríšskeho zákonníka o poriadaní verejných predstavení

³² Nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 174/1919 z 30. novembra 1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách.

³³ Cenzúrne posudky vrátane širšej administratívnej agendy súvisiacej s výkonom filmovej cenzúry tohto oddelenia tvoria pomerne objemnú zbierku v rozsahu niekoľko stoviek kartónov. Archívna zbierka sa

Filmová cenzúra pri kinematografických dielach na začiatku nemuseli riešiť otázku zásahov do zvukového sprievodu, nakoľko prvé filmy boli nemé. Zvuk sa stal bežnou súčasťou filmov kinematografických diel až na začiatku 30. rokov minulého storočia. Maďarská hudba sa tak zrazu mohla objaviť aj vo vtedajších tzv. biografoch alebo aj potulných kinách. Československá filmová cenzúra na túto výzvu reagovala v podstate okamžite. Cenzúrne nožničky tak neušetrili napríklad maďarskú komédiu o 7 dieloch z roku 1931 s názvom *Modrá Modla* (orig. *A kék bálvány*) z dielne kinematografického štúdia Palatinus – Film so sídlom v Budapešti. Paradoxne bola táto veselohra úplne prvým ozvučeným maďarským filmom. V 6. diely tejto ságy bola rozhodnutím ministerstva zo snímku vystrihnutá hudobná scéna, kde hlavná postava pri gramofóne po zaspievaní piesne v maďarskom jazyku plače za Budapešťou.³⁴

Predmetná pieseň mala nasledujúci refrén:

HU:

Van London, van Nápoly, van
Konstantinápoly,
Van Róma, Barcelona, Madrid, Csikágó!
De kérem, ma kérem, a földön,
az égen egy város van csupán, mit szívem
imád.
Hol az utasok kiszállnak,
Duna és Tisza között találd csak, keresd,
kutasd.
Van London, van Nápoly, van
Konstantinápoly,
de nékem mind hiába, egy van, csak
Pest!³⁵

SK:

Je Londýn, je Neapol, je Konštantínopol,
Je Rím, Barcelona, Madrid, Chicago!
Ale prosím, dnes prosím, na zemi a v nebi
je len jedno také mesto, ktoré moje srdce
ľúbi!
Kde cestujúci vystupujú, medzi Dunajom
a Tisou.
Je Londýn, je Neapol, je Konštantínopol,
no pre mňa iba jedna je, iba jedna Pešť!

Zásah do hudobnej vložky v tomto filme vo svojom posudku ministerskí úradníci neodôvodnili. Deduktívnou metódou je ale podľa nášho názoru dôvod tohto postupu jednoznačný. Táto filmová skladba a refrén síce neodkazovali explicitne na žiadne myšlienky spochybňujúce ideu československého štátu alebo jeho ústavnú jednotu. Melancholický ráz tejto filmovej scény, zosilnený túžbou vrátiť sa do hlavného mesta Maďarska bol ale nabitý dostatočným sentimentom. Ten bol vyhodnotený ako forma podprahovej správy a tým pádom automaticky označený za nežiaduci.

8 ZÁVER

Hudba, rovnako ako aj iné druhy myšlienkového a umeleckého prejavu či už vo forme tlače, kinematografie, divadla alebo literatúry bola na Slovensku v medzivojnovom období predmetom cenzúry. Osobitný záujem venovali československé úrady práve hudbe maďarskej. Zaujatosť československej cenzúry voči maďarskej hudbe možno nepochybne pripísať problematike iredentizmu ale aj všeobecne nižšej úrovni dôvery

nachádza v Národnom archíve v Prahe. Národní archiv: fond Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra (1919 – 1939).

³⁴ Pozri Filmová hlička. In *Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky*, 1932, roč. 13, s. 187.

³⁵ Tamže.

voči maďarskému obyvateľstvu. Tu je nutné v prvom rade konštatovať, že pri hodnotení škodlivosti tej ktorej skladby hral hlavnú úlohu vždy obsah, teda slová piesne a nie samotný jazyk.

Čo sa spomenutého obsahu hudby týka, jeho výklad by sme bezpochyby označili za značne extenzívny. Ako dostačujúci dôvod zaradenia skladby na zoznam zakázaných piesní tak nemusel byť ani iredentizmus v pravom zmysle slova. Častokrát to boli práve iba rýmy odkazujúce na bývalé Uhorsko, jeho militaristické tradície, panovníkov alebo slovné spojenia vyzdvihujúce jeho krásu a slávnu minulosť. Charakter týchto piesní tak nemusel byť z obsahovej stránky vyslovene závadný, poburujúci či protištátny. Postačujúce bolo, pokiaľ len určité problematické verše mali potenciál vyvolať pohoršenie, ktoré by mohlo viesť k narušeniu verejného poriadku a bezpečnosti.

Ťažiskovým faktorom pri zákaze vybraných hudobných diel bola obsahová náplň vybraných piesní. Druh hudby tak pri udeľovaní pomyselného statusu *excommunicado* pri úradnom výkone cenzúry nehral žiadnu úlohu. Na zoznam zakázaných skladieb tak boli zaradené rôzne druh piesní – vojenské, skautské, ľudové, vlastenecké, filmové či náboženské. Osobitne treba spomenúť zákaz maďarskej hymny, ako štátneho symbolu Uhorska/Maďarska.

Záverom možno vyvodiť nasledovné. Československé orgány verejnej moci pri cenzúre maďarskej hudby postupovali konzistentne s cieľom zabrániť rozširovaniu iredentizmu a myšlienok spochybňujúcich ideu československého štátu a jeho ústavnej jednoty. Maďarská hudba tak podliehala cenzúre či už v rozhlasovom vysielaní, v kinách ale aj vo verejnom živote vo všeobecnosti. Predmetnú aplikačnú prax je ale nutné konfrontovať s dobovými reáliami kultúrneho a spoločenského života maďarskej menšiny v Československu. Spievanie týchto zakázaných piesní vrátane hymny policajné a justičné orgány za prvej republiky mali automaticky tendenciu interpretovať zásadne jednostranne. Takýto skutok bol automaticky považovaný za protest alebo demonštráciu nesúhlasu s myšlienkou Československého štátu alebo jeho ústavného zriadenia. Štát tak porušovanie tohto zákazu riešil prostredníctvom prostriedkov trestného práva, bez potreby zaoberať sa otázkou samotného zavinenia. V mnohých prípadoch tak pri stíhaní či odsúdení išlo len o prejav národnostného cítenia či spolupatričnosti bez priameho úmyslu poburovať proti štátu, jeho vzniku či jeho republikánsko-demokratickej forme.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Archívne pramene

SNA: fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950).

SNA: fond Hlavné štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1901 – 1950.

Národní archiv: fond Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra (1919 – 1939).

ŠA v Bratislave: Fond Krajský súd v Bratislave. Trestné spisy 1924-1933 I. zväzok a Trestné spisy 1934-1937 II. zväzok.

Vestníky a dobová tlač

Hiradó zo dňa 1. októbra 1933, č. 222.

Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, 1932, roč. 13.

Právne predpisy

Cisárske nariadenie z 18. septembra 1912 č. 191/1912 ríšskeho zákonníka o poriadaní verejných predstavení.
 Nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 174/1919 z 30. novembra 1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách.
 Nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 39/1919 (1007/1919. adm) o zástavách, znakoch (cimeroch) a odznakoch.
 Nariadenie ministra – plnomocníka vlády Československa pre správu Slovenska č. 41/1919 (1131/1919. adm) o zákaze oslavovania 15. brezna (marca).
 Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. na ochranu republiky.
 Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého.

Monografie, štúdie a články

ATTILA, Simon. Štátne a národné hymny ako zdroje konfliktov na Slovensku počas Prvej Československej republiky. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 2, s. 307 – 328. DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.2.5>.
 BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011.
 BOHÁČ, Antonín. *Národnostní mapa republiky československé*. Prague: Národpsná spol. českoslovanská, 1926, s. 9, s. 15 – 16.
 BROWN, Steven – VOLGSTEN, Ulrik, ed. *Music and manipulation: On the social uses and social control of music*. New York: Berghahn Books, 2006.
 HAYBURN, Robert. *Papal Legislation on Sacred Music: 95 A.D. to 1977 A.D.* Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1977.
 MANN, William. *The Operas of Mozart*. London: Cassell, 1977.
 NYMAN, Jake. *Kielletyt levyt: Sata vuotta musiikin sensuuria*. Gummerus, 2017.
 OČADLÍK, Mirko. Co je třeba vědět o opeře. In HOSTOMSKÁ, Anna a kol. *Opera: Průvodce operní hudbou*. [s.l.]: NS Svoboda, 1999, s. 9 – 34.
 TROJAN, Jan. *Dějiny opery*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, ,I. Baroko a klasicizmus (17. a 18. století), 1979.